

/// Kis Péter

=== Bölcsészhallgatók forradalma ===

Zsebők Csaba: *Tiszta szívvel 1956-ban.*

A „Kolhoz Kör” a forradalom (egyik) szellemi előkészítője.

Oikosz Alapítvány, 2019. 137 o.

1956 történetét a szélesebb nyilvánosság számára leginkább a budapesti heroikus „nagy események” (tömegtüntetések, utcai harcok, kormányátalakítások stb.) vagy a forradalom vidéki fejleményei jelenítik meg. Kevesebb figyelem jut azonban azokra a mikroközösségekre, például baráti társaságokra, amelyeknek esetenként fontos szerep jutott a forradalom szellemi előkészítésében. Egy ilyen, egyetemi oktatókból és hallgatókból álló csoport múltjának bemutatására vállalkozott Zsebők Csaba, a Wekerle Sándor Üzleti Főiskola tanészévezető főiskolai tanára. A sokoldalú szerző három – egymással nem összefüggő – területen működött eddigi pályája során: dolgozott újságíróként, pár éve Kelet-Európa, főleg a Balkán történiáját kutató tudós és főiskolai oktató,

emellett több verseskötetet megjelentető költő is. Mindez lehetőséget teremt, hogy több megközelítést alkalmazzon a téma feldolgozásában.

Maga a főcím megválasztása is utal a szerző újságírói és irodalmári tevékenységére, a *Tiszta szívvel* ugyanis egy, az 1956. október 23. előtti napokban az Eötvös

Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán (ELTE BTK) Máté Imre költő főszerkesztésében megjelent, az egyetemi ifjúság forradalmi hangulatának kialakításában komoly szerepet vállalt diákfolyóirat címe volt. (Nem tévesztendő össze az ugyanezen a címen, ugyancsak az ELTÉ-n az 1960-as évek második felében megjelent, elsősorban szépirodalmi periodikával.) Hasonlóan izgalmas az alcímben olvasható *Kolhoz Kör* név is, ami a folyóirat bázisául szolgáló csoportot takarja. Ennek tagjai nagyrészt vidéki származású egyetemi oktatók és hallgatók voltak, akik az 1950-es évek első felében kezdték történelmi pályájukat, illetve történelem szakon a tanulmányaikat az ELTE BTK-n (az 1953-as felsőoktatási reformot követően pedig az ELTE Történettudományi Karán). Legalább annyira fontos kapocs volt közöttük az is, hogy „kevésé bizonyultak kommunista, különösen sztálinista múlttal terheltnek” (23.). A könyv tárgyának meghatározása után a szerzői motivációkról is olvashatunk. Eszerint a *Kolhoz Kör*t és a *Tiszta szívvel*-t a kutatás ugyan addig is számon tartotta (mint az 1956-os forradalom előzményeit), azonban önálló, tudományos igényű munkát mégsem szentelt nekik. A könyv elején a szerző nyilvánvalóvá teszi, hogy műve nem a szoros értelemben vett tudományos értekezés, kismonográfia, hanem elsősorban olvasmányosságra törekvő, ugyanakkor forrásokra és mérvadó szakirodalom megállapításaira alapozó összefoglalás (uo.).

Ahogy az egyetemi baráti társaságok többsége, a *Kolhoz Kör*höz tartozók sem alkottak szilárd szervezetet, ezért – több mint hatvan év után – már csak néhány személyt lehet azonosítani közülük; egyrészt az egyetemi oktatókat, másrészt a *Tiszta Szívvel* ideiglenes szerkesztőbizottságának tagjait. Így a kötet nem tárgyalja azt sem, hogy mekkora is volt valójában a *Kolhoz Kör*, pedig ez fontos körülmény lenne a csoport egyetemi befolyásának megítélésében. A II. és IV. fejezetből kiderül, hogy összejöveteleiket a Régi Országház Étterem (Bp. I. Országház u. 17.) és a Fehér Galamb Étterem (Bp. I. Szentháromság u. 9–11.) különtermében tartották (28. és 38.), ezek befogadóképessége alapján az olvasó feltételezheti, hogy a körnek csupán pár tucatnyi tagja lehetett.

Még a *Kolhoz Kör* létrejöttének időpontja sem derül ki teljes bizonyossággal, mivel a rekonstrukció főleg a forradalom után négy-öt évtizeddel később papírra vetett visszaemlékezéseken alapul. A legkorábbi esemény egy 1954-es ELTÉ-s gólyabál lehetett, ahol a kör egyik vezéralakja, Molnár József, egy oktatótársa, Tóth Ede és egy hallgató, Kecskeméti Károly előadott egy felsőoktatást bíráló pamfletet, amiért dékáni megrovást kaptak (50–51.). Ezt követően, 1955-ben Molnár és másik két oktató, I. Tóth Zoltán és Varga János körül kezdett kialakulni egy tanítványaikból álló, félillegális csoport.

A könyv – talán „olvasóbarát” jellege (23.) miatt – nem részletezi azokat a körülményeket, amelyek a mikroközösség formálódását elősegítették. Két historiográfiai és egyetemtörténeti tényezővel lehet ezt a kérdést jobban megvilágítani. Az említett oktatók tudományos tevékenysége minden bizonnyal összefüggésben állt a körülöttük létrejövő csoportosulás motivációjával és szellemi hátterével. I. Tóth a

18–19. századi erdélyi román–magyar együttélés problémáival, 1949-től Kelet-Európa (akkori szóhasználattal: a népi demokratikus országok) fejlődésével foglalkozott. Tóth Ede fő szakterülete szintén a 19. századi magyarországi nemzetiségi kérdés volt, ezen belül ugyancsak a magyar–román viszony. A témaválasztásban indíttatásuk személyes volt: mindketten Magyarországtól 1920-ban elszakított területen (Bánság, illetve Mátyusföld) születtek és nőttek fel. Molnár és Varga az agrártársadalom történetét kutatta, előbbi a középkori, utóbbi pedig a 19. századi átalakulásra fordította figyelmét. (A *Kolhoz Kör*ben néha megfordult a Partiumból származó Szabad György oktatói és kutatói pályáját 1951-ben szintén agrártörténészként kezdte.¹) A falusi környezetből egyetemre került, illetve – a könyvben nem említett – erdélyi gyökerekkel rendelkező hallgatók fogékony része² már csak az egyetemi előadásaik és szemináriumuk tárgya miatt is hamar utat találhattak hozzájuk, azonosulhattak az általuk képviselt nézetekkel. Meg lehetett volna említeni, hogy a tanáraik nem sokkal voltak idősebb náluk (1956-ban I. Tóth kivételével életkoruk 26 és 31 év között volt), ez is bizonyára megkönnyítette a csoportta szerveződést.

A történettel egy időben zajló felsőoktatási átalakítás ugyancsak szerepet játszott abban, hogy a hallgatókból valódi tanítványi kör jöjjön létre, amely nyitott volt az aktuális politikai kérdések megvitatására is. Az 1953–1954-ben megindított egyetemi reform nyomán a lexikális ismeretanyag mechanikus átadása és felszínes ismétlése helyett az adott tudományág módszereinek és új eseményeinek bemutatására került a hangsúly. Emellett lazították a tanrendi kötöttséget, valamint a hallgatók – tanulmányi – ellenőrzését, és előtérbe került az egyetemisták önállóságra nevelése is. Éppen a történelem szak színvonalának emelése miatt helyezték át I. Tóthot 1953 nyarán a Történettudományi Intézetből az ELTÉ-re, az újonnan létrehozott Történettudományi Kar élére, s egyszersmind megkapta a szintén ekkor felállított (újraszervezett) Európai Népi Demokratikus Országok Története Tanszék vezetését is. 1955-ben Varga Jánost nevezték ki mellé dékánhelyettesnek,³ Molnár József is 1954-ben kapott tanársegédi állást a Történelem Segédtudományi Tanszéken. Az új elvárásnak megfelelő intenzív és közös szemináriumi munka lehetőséget teremtett a három oktatónak, hogy szakmailag – és politikailag – alkalmas diákokat gyűjtsön maga köré. Ezek legalább annyira tartoznak a kör történetének rekonstrukciójához, mint az egyetemi ideológiai oktatás – talán a kelletnél bővebb – ismertetése (31–33., 36.). Az is az egyetemi reformmal való összefüggésre utalhat, hogy a kör találkozóhelyeivé a Magyar Országos Levéltár (Bp. I. Bécsikapu tér 1–2.) közelében lévő éttermek

1 = = Szabad, 2017: 46, 55–56.

2 = = A *Tiszta szívvel* szerkesztőbizottságának tagjai közül Máté Imre a rábaközi Maglócán született, Román Károly a nyírségi Gáván nőtt fel, Domokos Péter (ifj. Domokos Pál Péter) édesapja gyerekkorát Csíkbán töltötte, és a moldvai magyarság elismert kutatójává vált, Kabdebó Lóránt pedig erdélyi örmény családból származott.

3 = = Sinkovics, [1970]: 416–417, 534–535.; Perényi, 1957: 8–9.

váltak, ugyanis a valóban tudományos szintű történészképzést nyújtó tanárok, illetve az ebben partner tanítványaik idejük egy részét levéltári kutatással töltötték.

Ami a *Kolhoz Kör*nek a forradalom előkészítésében játszott szerepét illeti, négy 1956-os eseményt kell kiemelnünk. A kör tagjai március 15-ét a Régi Országház Étteremben ünnepelték meg, ahol nyíltan bírálták a párt politikáját. Ezt követte október 6-án a Rajk László és társainak újratemetése után rendezett diáktüntetés, amelyen szovjetellenes jelszavak is elhangzottak. Ez az akció bizonyos mértékig összehasonlítható az egyetemisták október 23-i felvonulásával. Néhány nappal később a kör egyik tagja Szegeden tanuló ismerősének az egyetemi oktatás korszerűsítését és a kötelező orosz nyelv fakultatívva tételét követelő, október 10-i keltezésű röplapot küldött, amely jelentős szerepet játszott abban, hogy a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (MEFESZ) október 16-án megalakult Szegeden. (Itt érdemes lett volna hivatkozni arra a forráspublikációra, amely ezt a levelet, valamint a szegedi egyetemisták október 16-án kelt felhívását közli.⁴) Végül pedig október 6. és 10. között látott napvilágot a *Tiszta szívvel* egyetlen száma, benne határozott politikai változásokat sürgető írásokkal. Mindezek az események már a politikai erjedést jelezték.

A könyv alapján úgy tűnik, hogy a *Kolhoz Kör* inkább a forradalom előkészítésében vállalt szerepet; Zsebők Csaba is csak négy személyt említett meg, akik aktívan részt vettek a forradalomban. Közülük I. Tóth Zoltán sorsa a legismertebb: október 25-én egy ELTÉ-s küldöttséget vezetett az Akadémia utcai pártközpontba, amikor az Országház előtti téren összegyűlt tömegre nyitott sortűzben életét vesztette. Molnár József az egyetemen felhalmozott fegyvereket őrizte, egyéb szerepéről az 1957-es fegyelmi tárgyalásán sem került elő adat. Máté Imre és Szakács Sándor ezzel szemben fegyvert is ragadott a forradalom védelmében.

A szerző kitért a *Kolhoz Kör* és az 1956-os egyetemi ifjúságra ható szellemi áramlatok viszonyára is. A kör tagjai egyrészt elhatárolták magukat a reformkommunista elképzelésektől, így nem voltak jó viszonyban sem a Dolgozó Ifjúság Szövetségének (DISZ) kari funkcionáriusaival, sem a Petőfi Kör vezető személyiségeivel. A szerző főleg Máté Imre visszaemlékezéseire alapozva arra a következtetésre jutott, hogy a *Kolhoz Kör* a népi irányzathoz sorolható. Részben ezt támasztja alá Pomogáts Bélának a politikai nyomozó szervek előtt 1959-ben tett vallomása, amely szerint 1956-ban az egyetemisták egy része nemzeti kommunista, illetve revizionista (későbbi szóhasználat: reformkommunista) irányt követett, másik része pedig – így a *Kolhoz Kör* is – Németh László és a népi írók harmadik utas eszméi felé fordult (52–53.). Varga János 1994-ben úgy látta a kérdést, hogy a társaság felfogásában a nép „a parasztságon és a munkásságon kívül a kispolgárságot és a kisértelmiséget is magába foglalja” (49–50.). Hasznos lett volna, ha a szerző a modern eszmetörténeti kutatások eredményeivel ütközteti a szóbeli és írásos források állításait.

4 = = Némethné–Szabó–Vida, 2003: 292–293.

A szerző alaposan körbejárja témáját, mindazonáltal kevés új tudományos eredményt találhatunk benne. Fő érdemének az ismeretanyag összegyűjtését tekintetjük. Egyértelműen kiderül a *Kolhoz Kör* jelentősége, de a történeti rekonstrukció nehézsége is. Ahogy azt már említettük, csak hozzávetőleges képet kapunk arról, hogy kik számíthatók a körbe. Az egyik tag, Kecskeméti Károly visszaemlékezésében Mihalik László, Kónya Lajos, Ladányi Mihály és Csalog Zsolt nevét is megemlítette,⁵ akik a kötetben viszont nem fordulnak elő. A munka értékét növelte volna, ha a szerző legalább megkísérli összegyűjteni azokat a személyeket, akik kapcsolatba hozhatók a *Kolhoz Körrel*. Jellemző a társaság megfoghatatlanságára az elnevezés eredete körüli apória (a kolhoz utalhat a résztvevők nagy részének paraszti hátterére vagy az összejövetelk italfogyasztását fedező közös pénztárra egyaránt).⁶

A kötet szerzőjének szerteágazó anyagot sikerült egybeszerkesztenie és gördülékenyen előadnia, bár az olvasónak az az érzése, hogy inkább egy meglehetősen heterogén, levéltári forrásokból, visszaemlékezésekből, valamint 1990 előtti párttörténeti és 1990 utáni történeti szakirodalomból származó anyag felhasználásával készült mozaikszerű idézetgyűjteményről van szó.⁷ Maga a szerkezet is túlságosan széttagolt, 26 fejezetből, valamint 80, egy-két oldalas alfejezetből áll,⁸ amelyek amúgy sem tartalmi szempontok alapján különülnek el. Mindez kissé riportszerűvé teszi a szöveget.

Eklektikus hatást kelt a Nagy Ervin filozófus által írt előszó, a Bence Lajos szlovéniai magyar költő által jegyzett utószó, valamint az utolsó, XXVII. fejezetet alkotó interjú Kabdebó Lóránt irodalomtörténésszel, a könyv tárgyául szolgáló események egyik szereplőjével. Az előszó (címe alapján⁹ bevezető esszé) az 1956-os forradalom helyes definícióját próbálja meg tisztázni. Egy általánosan érvényes modell felállításának lehetőségét elutasítva leszögezi, hogy a forradalom fogalma mindig csak térhez és időhöz kötötten, konkrét történelmi fejlődésben értelmezhető. Az eszmeifuttatás végső következtetése az, hogy 1956-ban Magyarországon nem osztályalapú forradalom és nem is ellenforradalom zajlott. A politikai bölcsélet terén kevésbé jártas olvasónak is eszébe juthat, hogy Karl Marx és Hannah Arendt forradalomkonceptiója mellett más filozófusok életműve is említést érdemelt volna az okfejtésben. Valószínűleg Zsebők Csaba és Nagy Ervin az előszót nemcsak a könyv járulékos, formai

5 = = Deák, 2000: 292.

6 = = Farkas, 2006.

7 = = Az volt az érzésünk, hogy a szerző e tárgyban írott tanulmányát (Zsebők, 2017) bővítette volna köteté forrásszövegek segítségével.

8 = = Néha félrevezető címekekkel, pl. a „Történelmi jelentőségű orgánium” című alfejezet főleg az október 6-i tüntetéssel és a Szegedre küldött röplappal foglalkozik (25–26.); kisé szokatlan hatnak továbbá az olyan címekek is, mint pl. a „Berecz és Molnár »elvtárs« tematizál” (47.).

9 = = Előszó helyett – a forradalom fogalmáról (5–21.).

kellékének szánták,¹⁰ hanem a főszöveggel tartalmilag szerves összefüggésben álló résznek, minden bizonnyal egy elméleti keretnek. Ennek ellenére a két szerző szövege csak egy ponton (a szovjet megszállás elleni nemzeti, az egyetemi diákság által is fémjelzett forradalom értékelésénél) illeszkedik egymáshoz, s mindkettő az 1956-ról köztudatban élő – általuk torznak, hiányosnak tartott – képet akarja megváltoztatni, kiegészíteni. A kötet végén a Kabdebó-interjú ugyanakkor jó összegzést nyújt, és a főszövegben néha talán kissé széttartó szálakat összefogja (121–128.), Bence Lajos pedig méltatva a szerző témaválasztását, a pályatárs szavaival emlékezik meg a könyv egyik főszereplőjéről, Máté Imréről (133–137.).

Mondandónkat összegezve elmondhatjuk, hogy az említett hiányok ellenére hasznos alkotás kerül az olvasó kezébe, amely minden bizonnyal fenntartja a *Kolhoz Kör* és folyóirata, a *Tiszta szívvel*, illetve a köztudatban élő sok 1956 egyikének emlékezetét.

=== Hivatkozott irodalom ===

Deák, 2000

„...a reformkor nem kezdet, hanem folytatás...” Interjú Kecskeméti Károllyal.

Az interjút készítette: Deák Ágnes. *Aetas*, 1–2. sz. 292–297.

Farkas, 2006

Farkas Zoltán: A bölcsészek forradalma. *Sulinet*, 2006. október 20.

<https://hirmagazin.sulinet.hu/hu/pedagogia/a-bolcseszek-forradalma>
(utolsó letöltés: 2020. április 20.).

Némethné–Szabó–Vida, 2003

Egyetemisták és főiskolások követelése 1956 októberében. Közli: Némethné Dikán Nóra – Szabó Róbert – Vida István. *Múltunk*, 4. sz. 280–333.

Perényi, 1957

Perényi József: I. Tóth Zoltán. In: *Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös Nominatae. Sectio Historica*. Tomus I. Red. Zoltanus I. Tóth. Budapest, 5–15.

Sinkovics, [1970]

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Története 1945–1970.

Főszerkesztő: Sinkovics István. Budapest, ELTE.

¹⁰ == Nagy Ervin e könyv társszerzőjének tekinti magát, lásd a XXI. Századi Intézet honlapját: <https://www.xxizazadintezet.hu/munkatarsak/> (utolsó letöltés: 2020. április 20.).

Szabad, 2017

Aradtól az Országgyűlésig. Pavlovits Miklós interjúja Szabad Györggyel 1991–1992.

Budapest, Magvető Kiadó.

Zsebők, 2017

Zsebők Csaba: Az 1956-os „Kolhoz Kör” és a Tiszta szívvel.

Acta Wekerleensis, I. sz. 1–13.

Kulcsszavak

=====

1956, recenzió

= **A Revolution of Humanities** **Students =**

/// A BOOKREVIEW ABOUT

Csaba Zsebők: *With Pure Heart: The „Kolkhoz Circle” as an intellectual antecedents of the revolution*
[Tiszta szívvel 1956-ban. A „Kolhoz Kör” a forradalom (egyik) szellemi előkészítője]

Oikosz Alapítvány, 2019. 137 p.

The book tells the story of one of the micro-groups which has been paid little attention in the remembrance of the revolution and war of independence of 1956. The *Kolkhoz Circle* was established by some lecturers and students at the history department of Eötvös Loránd University in Budapest in the era of political fermentation which began in the summer of 1953. All of the group of 15 to 20 members came from rural background and they had not compromised themselves with supporting Stalinism. It was mainly students of this circle who edited the periodical *Tiszta szívvel* (With Pure Heart), which had only a single issue about two weeks before the outbreak of the revolution on 23 October, containing articles that demanded definite political changes. The circle and the periodical had a major role in forming the radical attitude of university students. One of the members provenly contributed to the foundation of the Association of Hungarian Universities and Colleges (Szeged, 16 October), which played a very important role in the revolution. The book, which mainly relies on memoirs and the results of relevant literature, discusses the political views of the persons associated with the *Kolkhoz Circle* and *Tiszta Szívvel*, which placed them in confrontation with reform communism and the Petöfi Circle. Some members did not only take part in the preparations for the revolution but also the revolutionary events. One of them, Dean Zoltán I. Tóth was killed in the volley fired at the crowd outside the Parliament building on 25 October.